

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2021. gada 19. janvārī Nr. 1-5/10

Tieslietu ministram
Jānim Bordānam
tm@tm.gov.lv

Labklājības ministrei
Ramonai Petravičai
lm@lm.gov.lv

Zināšanai: **Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas**
vadītājam Jānim Ābelem
pasts@bti.gov.lv

Par aizgādības institūtu, veicot bāriņtiesu reformu

Saskaņā ar Tiesībsarga likumu tiesībsarga pienākums ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt, lai valsts vara tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un atbilstoši labas pārvaldības principam. Atbilstoši savai kompetencei tiesībsargs īpašu uzmanību pievērš tieši mazaizsargāto personu tiesībām. Par šādām ir uzskatāmas arī personas, kurām ar tiesas nolēmumu ir ierobežota rīcībspēja un nodibināta aizgādība.

2020.gada sākumā tiesībsargs savā vēstulē Nr. 1-5/37 aicināja Labklājības ministriju un Tieslietu ministriju, veicot bāriņtiesu reformu, uzmanību veltīt ne tikai jautājumiem, kas skar bērnu tiesību aizsardzības sistēmas sakārtošanu, bet īpašu uzmanību veltīt arī aizgādības jautājumiem ar mērķi veicināt personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesību un interešu nodrošināšanu un ievērošanu. Tiesībsargs vēstulē norādīja uz konkrētām problēmām (bāriņtiesu ilgstošu problemātiku atrast personām ar ierobežotu rīcībspēju aizgādņus, jo šo pienākumi pildīšanai nav paredzēts valsts atbalsts; nepietiekamu metodiskās un uzraudzības funkcijas īstenošanu aizgādības jautājumos).

Labklājības ministrija 2020.gada pavasarī savā atbildes vēstulē tiesībsargu informēja, ka plānotā diskusija par tiesībsarga aktualizētajiem jautājumiem saistībā ar valstī izsludināto ārkārtas stāvokli tika atcelta un norādīja, ka par turpmākiem pasākumiem informēs atsevišķi, tomēr līdz šim brīdim nav saņemta informācija par to, vai tiesībsarga aktualizētie aizgādības jautājumi ir tikuši izdiskutēti un kādi lēmumi tikuši pieņemti.

Izprotams, ka tieši bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pilnveide bāriņtiesu iecerētās reformas kontekstā ir ļoti būtiska un tai tiek pievērsta lielāka uzmanība. Tostarp pozitīvi vērtējams Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2020.gadā sagatavotais un publicētais informatīvais metodisko materiālu apkopojums Rokasgrāmata bāriņtiesām¹, kas ir vērstas tieši uz bērnu tiesību aizsardzības jautājumu kvalitatīvas un vienotas prakses sekmēšanu.

Tajā pat laikā ne mazāk būtiska ir bāriņtiesu kompetencē esošo aizgādības jautājumu risināšana, vienveidīgi izprotot un piemērojot normatīvo regulējumu, kas vērstas uz aizgādībā esošu personu tiesību un interešu aizsardzību. Sekmīgam darbam arī šajā jomā ir nepieciešams sniegt gan atbilstošu metodisko atbalstu, gan nodrošināt bāriņtiesu darbības un pieņemto lēmumu uzraudzību.

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 5.pantu Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (turpmāk – VBTAI) uzrauga bāriņtiesu darbību arī aizgādībā esošās personas tiesību un interešu aizsardzībā un sniedz metodisko palīdzību, t.sk., īsteno plānotās bāriņtiesas lietvedībā esošo lietu pārbaudes, kā arī izskata iesniegumus par iespējamām nepilnībām bāriņtiesu darbībā.

VBTAI savā atbildes vēstulē 2020.gada pavasarī Labklājības ministrijai un tiesībsargam ir sniegusi informāciju gan par veiktajām pārbaudēm ik pēc trīs gadiem aizgādības lietās (pēdējā pārbaude aizgādības lietās veikta 2017.gadā, kad pārbaudītas 152 lietas), gan par VBTAI mājas lapā ievietotiem atsevišķiem metodiskiem ieteikumiem konkrētu jautājumu risināšanai (vadlīnijas piekritības jautājumā lietās par aizgādņa iecelšanu personai; metodiskie ieteikumi bāriņtiesas darbībām, nodrošinot aizgādībā esošās personas mantiskās intereses; dzīves apstākļu pārbaudes aktu un sarunu protokolu paraugi), gan par pēdējo desmit gadu laikā konkrētām bāriņtiesām sniegto metodisko atbalstu deviņos gadījumos.

Tāpat sniegta informācija par nodrošinātajiem atsevišķiem izglītojošiem pasākumiem bāriņtiesu darbiniekiem aizgādības jautājumos, atzīstot, ka būtu nepieciešams diskutēt par nepieciešamību palielināt mācību stundu skaitu, kas veltīts aizgādības jautājumiem, Ministru Kabineta 2006.gada 5.decembra noteikumu Nr.984 "Noteikumi par bāriņtiesas priekšsēdētāja, priekšsēdētāja vietnieka un bāriņtiesas locekļa mācību programmas saturu un apmācības kārtību"².punktā noteiktajā mācību programmā. Papildus uzsverams, ka konkrētajā mācību programmā² ir paredzēts aplūkot starptautisko tiesību aktu piemērošanu bērnu tiesību aizsardzībā, savukārt aizgādības jautājumos, kas skar personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesību un interešu ievērošanu un nodrošināšanu, starptautisko cilvēktiesību aktu piemērošanas aspekti vispār netiek aplūkoti. Uzskatām, ka bāriņtiesu darbiniekiem ir būtiski iegūt zināšanas gan par Latvijai saistošās ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ietvertajām garantijām, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas sniegtajām atziņām, lai savā ikdienas darbā iedzīvinātu šajos dokumentos ietvertos cilvēktiesību standartus.

Lai gan VBTAI ir norādījusi, ka tā ir pieejama ikvienam un izskata iesniegumus arī par aizgādības jautājumiem, saņemtā informācija liecina, ka šo iestādi vairāk asociē ar bērnu tiesību jautājumiem un aizgādības jautājumos pēc palīdzības vai padoma salīdzinoši retos gadījumos vērsas ne tikai pašas bāriņtiesas, bet arī šajā institūcijā nevēršas aizgādņi un personas ar ierobežotu rīcībspēju. Pieļaujams, ka konkrētās

¹ http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=5503&page=

² http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/noderiga_informacija/?doc=1786

personas nav informētas par šādu iespēju. Turklāt iesniegumu skaits vai to neesamība ne vienmēr sniedz objektīvu redzējumu par mazaizsargāto personu tiesību un interešu nodrošināšanu un ievērošanu. Tāpat jāņem vērā, ka pašām mazaizsargātajām personām ir samērā ierobežotas iespējas izteikt iebildumus vai pārsūdzēt bāriņtiesu pieņemtos lēmumus gan attiecībā uz aizgādņa izvēli³, gan vērtēt un izprast bāriņtiesu rīcību, veicot iecelto aizgādņu rīcības un pieņemto nolēmumu uzraudzību. Turklāt jāņem vērā, ka personu ar ierobežotu rīcībspēju skaits ar katru gadu tikai pieaug,⁴ kas nozīmē, ka aizgādņības jautājumu aktualitāte arī pieaug.

Tiesībsargs, bāriņtiesas reformas gaitā, papildus vēlas aktualizēt jautājumu, kas attiecas uz bāriņtiesu pienākumiem saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 17.pantu, proti, Kriminālprocesa likumā noteiktajos gadījumos pārstāvēt aizgādņībā esošas personas kriminālprocesā. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 91.panta pirmo daļu un otrās daļas 6.punktu, lai pilnvērtīgi nodrošinātu tādas personas tiesības un intereses, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepieskaitāmības stāvoklī, ar procesa virzītāja lēmumu kriminālprocesā par personas pārstāvi var iecelt bāriņtiesas pārstāvi.

Lai gan normatīvais regulējums primāri par personu pārstāvjiem rekomendē iecelt personas tuviniekus, nereti par pārstāvjiem tiek iecelti tieši bāriņtiesu pārstāvji. Turklāt norādāms, ka kriminālprocesā bāriņtiesas pārstāvis tiek iecelts arī tādos gadījumos, kad personai, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi nepieskaitāmība stāvoklī, rīcībspējas ierobežojums nav noteikts.

Atbilstoši Kriminālprocesa normām personas pārstāvis savas tiesības procesā izmanto patstāvīgi un pārstāvamās personas vislabākajās interesēs. Tai pat laikā bāriņtiesas ir norādījušas, ka šādos gadījumos bāriņtiesas pārstāvja pienākumi pret pašu personu, kura atzīta par nepieskaitāmu, nav noteikti likumdošanā. Savukārt jāņem vērā, ka personai, kurai nav ierobežota rīcībspēja, ir tiesīga patstāvīgi realizēt visas citas savas tiesības (izņemot konkrētā kriminālprocesā, ja ar ekspertīzes slēdzieni atzīts, ka persona nevar piedalīties procesā).

Bāriņtiesās neeksistē lietas par personu pārstāvniecību kriminālprocesā, attiecīgi nav regulējuma un nav prasības veidot lietu un reģistrēt katru darbību lietas ietvaros, kas nereti var liegt iespēju gan pašai personai, gan uzraudzības institūcijām pārliecināties, vai bāriņtiesas pārstāvja rīcība ir bijusi atbilstoša personas vislabākajām interesēm, tostarp, vai pārstāvis ir uzklaušījis personas viedokli. Bāriņtiesas ir vērsušas uzmanību arī uz praksē esošām situācijām, kad bāriņtiesai vienlaicīgi, pildot savus pienākumus, ir jānodrošina gan bērnu tiesības un intereses, gan jāpārstāv par nepieskaitāmu atzīta persona, kura veikusi noziedzīgu nodarījumu pret bērniem.

Tiesībsargs sava praksē ir sastapies arī ar situācijām, kad bāriņtiesu darbinieku realizētā pārstāvība attiecīgajos procesos ir bijusi visnotaļ formāla, kas robežojas ar personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu (pārstāvībai ir jābūt kvalitatīvai un efektīvai). Tāpat uzsverams, ka pārstāvja loma var būt ļoti nozīmīga, ņemot dalību tiesas sēdēs un sniedzot objektīvu informāciju tiesai par personas iespējām saņemt tās veselības

³ <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=5722&page=> Bāriņtiesu iesniegto ikgada valsts statistikas pārskatu par bāriņtiesu darbu 2019. gadā analīzes dokumentā VBTAI norādījusi, ka 2019.gadā tikai vienā gadījumā ticis pārsūdzēts bāriņtiesas nolēmums par aizgādņa iecelšanu personai ar ierobežotu rīcībspēju.

⁴ Bāriņtiesu iesniegto ikgada valsts statistikas pārskatu par bāriņtiesu darbu 2019. gadā analīzes dokumentā VBTAI norādījusi, ka 2019.gadā bāriņtiesu lietvedībā atradās aizgādņības lietas attiecībā uz 3487 personām (par 83 personām vairāk kā 2018. gadā), kurām ar tiesas spriedumu ierobežota rīcībspēja.

stāvoklim un vajadzībām atbilstošus pakalpojumus tuvāk personas dzīvesvietai. Visbeidzot norādāms, ka arī attiecībā uz bāriņtiesu pienākumu izpildi, neeksistē nekādi metodiskie norādījumi.

Tiesībsarga rīcībā nav izsmeļošas un konkrētas informācijas par reformas gaitu un pieņemtajiem lēmumiem, tomēr būtiski uzsvērt, ka bāriņtiesām, risinot to kompetencē esošos aizgādības jautājumus un pildot citus likumos noteiktos pienākumus kriminālprocesā, kas skar personas ar garīga rakstura traucējumiem, arī ir nepieciešamība pēc metodiskiem materiāliem un pilnvērtīga uzraudzības mehānisma.

Ievērojot iepriekš minēto, atkārtoti aicinām, nodrošinot pārmaiņu procesu vadību, sistēmiski risināt bāriņtiesu darba pilnveidi, attīstību un uzlabošanu, aktualizējot arī aizgādības un citus jautājumus, kas skar personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību un interešu ievērošanu, jo šiem jautājumiem ir nepieciešami tūlītēji risinājumi.

Būsim pateicīgi, ja informēsiet tiesībsargu par pieņemtajiem lēmumiem vai plānotajiem pasākumiem, kas saistīti ar iepriekš norādīto jautājumu sakārtošanu un pilnveidošanu līdz š. g. **15.februārim**.

Ar cieņu
tiesībsargs

J.Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu